

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Илияна Стоева Гегова
„Социолингвистични аспекти на банатския говор”
за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

Представеният дисертационен труд се състои от увод, четири глави (*Банатските българи в исторически и в лингвистичен аспект; Лексикални маркери в банатския български говор; Морфологични и морфофонетични маркери в банатския български говор; Влияние на съвременния български книжовен език върху банатския български говор*), заключение, научни приноси, декларация за оригиналност и достоверност, две приложения (анкетни карти) и библиография. Представени са и шест публикации по темата на дисертацията (две от тях са под печат).

Съгласно структурните изисквания за оформяне на дисертационния труд в увода се изясняват обектът, мотивацията, целите, задачите и методите на изследване (с. 4-9). Обектът и предметът на изследване не са разграничени от докторантката, докато целите и задачите са ясно и точно формулирани. Би било добре стъпките за осъществяване на изследването да се отделят от задачите, а подзаглавието „Методи за събиране на емпиричен материал” би следвало да бъде заменено с „Методи на изследване”, тъй като са представени, макар и твърде кратко, и методите за обработка и анализ на събраните данни от проведените анкети. Посочени са ексцерпирани източници, както и социолингвистичните термини, използвани в дисертационния труд. С оглед на това, че тема на изследването са социолингвистични аспекти на традиционен български говор, би трябвало теоретичната рамка да се разшири и уплътни. Необходимо е по-детайлно да се представи концепцията на У. Лабов за езиковите променливи, адаптирана от М. Виденов към българската езикова действителност, както и въпросът за кодификацията (и липсващото понятие *норма*) да се осветли в контекста на теорията на книжовните езици, като се цитира книгата на акад. Виденов „Българската езикова политика”. Не са разграничени понятията *речева (комуникативна) сфера* и *речева ситуация*. Основните за изследването социолингвистични понятия *билингвизъм* и *диглосия* е по-логично да се дефинират и изяснят подробно тук, а не в т. 6 на първа глава. В края на увода за улеснение на читателите е представена структурата на дисертационния труд.

Изборът на обекта и предмета на настоящото изследване е сполучлив и актуален, тъй като досега банатският говор не е изследван в социолингвистичен аспект. Чрез емпирични данни (отговорите на анкетираните лица) се търси корелацията между

лексикални, морфологични и морфофонетични маркери и социодемографския фактор *възраст*. Представя се съвременното състояние на банатския български говор в румънското село Стар Бешенов, като се проследяват процесите и промените, настъпили в говора половин век след диалектоложкото му проучване от Ст. Стойков. Билингвизмът и диглосията у банатските българи са разгледани в социо-исторически аспект, а регистрираните зараждащи се тенденции стават основа за изводи относно бъдещия развой на някои езикови особености. В този смисъл синхронното описание на говора се съчетава с диахронен и футурологичен подход при неговото изследване. Съвсем резонно от изводите и прогнозите за заглъхването на някои типични езикови употреби в речта на младото поколение следва въпросът за заплахата за оцеляването на банатския български говор в чуждоезиковото обкръжение. Аналогична е ситуацията с т.нар. „помашки език“ в ксантийските села на Южните Родопи – в ситуация на триглосия с билингвизъм архаичният родопски говор на българоезичните мюсюлмани в Северна Гърция е застрашен от изчезване с постепенното обезлюдяване на планинските села – крепост на този „капсулиран“ родопски диалект. Така както напоследък в Родопите се наблюдава процес на възраждане и ревитализация на родопския диалект в социалните мрежи, в Банат е налице стремеж да се запази идентичността, да се съхранят традициите и говорът чрез дейността на различни организации, чрез издаването на вестници и списания, емисии на банатски говор по радиото и телевизията, чрез възможността да се изучава български език в няколко училища.

В първа глава в исторически и в лингвистичен план са представени процесите, довели до преселническите вълни от Чипровско и Никополско в областта Банат, както и културните и езиковите влияния, които банатските българи са претърпели за близо тривековния период на своето съществуване там. Описано е създаването на банатския правопис, като е акцентувано върху делото на Йозу Рил; направен е преглед на изследванията на говора от наши езиковеди като Ст. Стойков, Л. Милетич, Т. Балкански и др.

Най-приносен е четвърти раздел на първа глава, в който е представена съвременната езикова ситуация в областта Банат. Прилагайки класификацията на А. Швейцер и Л. Николски, както и типологията на Р. Бел, възприета и от М. Виденов, докторантката характеризира съвременната банатска езикова ситуация като билингвална и диглосна (при някои от банатските българи, особено от по-младото поколение, тя е мултилингвална). Румънският език е престижната езикова формация, използвана в официалните сфери на общуване, докато употребата на банатски говор е

сведена до семейно-битовата и ритуалната комуникация. Важно е наблюдението, че именно ритуалната сфера „е един от основните стълбове, на които се опира съхранението на банатския говор през годините на различно чуждоезиково влияние – най-трудно заемки и промени навлизат в религиозните и фолклорните текстове, които отразяват в най-голяма степен писмената норма” (с. 31). Буди недоумение фактът, че на представената на фиг. 1 карта на Банатския регион не е означено изследваното село Стар Бешенов, определено като най-голямото българско село в Банат.

Стойности са и данните за доминиращия език на общуване при смесените бракове, получени чрез анкетните карти. Предварителната хипотеза на докторантката, че „поради запазеня патриархален ред в селото с по-голяма тежест ще бъде езикът на съпруга, а съпругата е подтикната да общува на неговия език и с децата” (с. 35), намира почти пълно потвърждение. Основателно е направена уговорката, че броят на анкетираните от различни поколения и с различен социален статус не е достатъчен за извеждане на генерални изводи и че представените резултати дават само една обща представа в тази насока.

Основен с оглед на социолингвистичната проблематика е разделът за билингвизма и диглосията у банатските българи през годините на трайно установяване в областта Банат до днес. Повтарят се някои констатации, направени в четвърти раздел. Намирам за целесъобразно включването в този раздел на периодизация на езиковите влияния – от 1777 г. до Първата световна война (немско и унгарско влияние), от Първата световна война до 30-те – 40-те години на XX век (отслабващо унгарско и засилващо се румънско влияние) и от 30-те – 40-те години на XX век до наши дни (румънско и българско книжовноезиково влияние). И трите етапа се характеризират с мултилингвизъм и диглосия, но с вариране на езиковите формации.

Във втора глава са разгледани лексикалните маркери в банатския български говор. Най-напред са описани методите за събиране на емпиричен материал, подборът на информатори и изборът на лексикални единици, след което е изследвана езиковата компетентност на четирите поколения информатори за всеки от десетте типа лексика. Посочени са задължителните условия при подбора на информатори, но не става ясно по колко от общо 35-те души анкетирани лица принадлежат към всяка една от 4-те възрастови групи, т.е. дали е изпълнено изискването за репрезентативност на У. Лабов – минимум 5 души от социодемографска група. Резултатите от проведеното анкетно проучване са представени в табличен вид и са онагледени чрез диаграми. Някои от хипотезите на докторантката напълно се потвърждават, други – частично, а трети не

намират потвърждение. Потърсени са причините за това и са посочени факторите, които влияят върху езиковата компетентност на представителите на различните възрастови групи. Интерес представлява наблюдаваната необичайна тенденция румънското мнозинство да се стреми да научава и употребява в ежедневието си говора на банатското българско малцинство. Макар и на базата на непредставителна извадка докторантката се опитва да установи в каква степен румънците в селото владеят езиковия код на банатските българи и колко често употребяват изследваните типове лексика. Резултатите са анализирани, онагледени са чрез диаграма и са направени изводи относно сравнително доброто ниво на владеене на банатския български говор от румънското население в селото.

Трета глава е посветена на морфологични и морфофонетични маркери в банатския български говор. В началото са систематизирани особеностите на говора, описани от Ст. Стойков и Л. Милетич, които са послужили като опорни точки при избирането на социолингвистични променливи за теренното проучване. След това са описани методите за събиране на емпиричен материал, подборът на информатори и изборът на морфологични и морфофонетични променливи. Целта е да се установи дали има вариране при употребата на тези променливи, т.е. дали са индикатори или маркери, и дали е налице влияние от страна на българския книжовен език. В тази глава докторантката в най-голяма степен е проявила уменията си да анализира получените резултати, да прави изводи за състоянието и динамиката на изследваните езикови явления и процеси, да прогнозира техния бъдещ развой. Варирането на променливите в зависимост от възрастовия фактор и тук е онагледено с диаграми.

В четвърта глава докторантката си поставя за цел да изследва степента и начините, по които българският книжовен език влияе върху банатския говор, въз основа на систематизираните наблюдения по време на двете теренни проучвания на говора. Разкрити са образователните проблеми и трудностите в процеса на обучение по български език в училище, изтъкната е ролята на културно-просветната дейност и на църковното дело. Направена е констатацията, че българският книжовен език не присъства активно по време на традиционните чествания, не оказва влияние и в църковното дело на банатските българи. Влиянието на българските електронни медии и социалните мрежи също е сведено до минимум, български периодични издания рядко стигат до селото, основният източник на информация е в-к „Năša glăș”, списван от банатски българи, получили образование в България. Умението на докторантката да обобщава намира израз в заключението, че „от функционално гледище местният

диалект изпълнява много повече роли от съвременния български книжовен език в ежедневието на банатските българи” (с. 146). Посочени са причините за това – предпочитанието на по-възрастното поколение към общуване на банатски говор, а на по-младите – към румънския език вследствие на по-честите им контакти с техните румънски връстници, както и наличието на литература на местния говор като предпоставка да не се четат книги на български език извън училищното обучение. Важен е също така изводът относно престижността на двете диглосни формации – въпреки че ролята на съвременния български книжовен език е сведена предимно до обучението в училище, той е оценен от банатчани като формацията с висок престиж – символ на връзката с родината.

В заключението още веднъж се проявява стремежът към обобщеност и умението да се изтъкват най-съществените резултати. Алогично и неясно обаче звучи твърдението на с. 151: „Въпреки това отново юношите и младежите показват тенденцията да употребяван немски и унгарски елементи в речта си, което говори, че е възможно също постепенно да се изгубят от речта на новите поколения банатчани”. Основното обобщение на базата на направените изводи е, че „съвременният български книжовен език оказва твърде малко влияние върху процесите на изменение на банатския говор в наши дни на лексикално, морфологично и морфофонетично равнище” (с. 153). Докторантката подчертава, че за да се опази този говор в чуждоезиковото обкръжение и да се поддържат живи традициите и сред младите носители на говора, са необходими повече усилия и по-голям достъп до български книги, учебници и други материали.

Изцяло приемам четирите приноса, които авторката на изследването посочва в края на дисертационния труд.

Библиографията включва 41 източника, от които само два англоезични; 15 източника на банатски български говор и 4 интернет източника. Посочените литературни източници са твърде недостатъчни; съществен пропуск е например „Малка енциклопедия по социолингвистика” (1993) на Ангел Пачев, също така статиите на Кр. Алексова „Езиковите нагласи и вариантността в устната реч (върху материали от национална представителна анкета)” (*Littera et Lingua Series Dissertationes* 4, 2013); „Речевите особености във фокуса на българската социолингвистика” (В: Как говори съвременният българин. Том 1. Граматика и устна реч. Фондация "Фокус", 2013); на Вл. Маринов „Количествен анализ на няколко маркера от билингвална реч” (*Проблеми на устната комуникация*, кн. 8. В. Търново: Университетско издателство „Св. св.

Кирил и Методий“, 2010, 234-241); „Към въпроса за българо-румънските взаимоотношения в областта на фразеологията (върху материал от говора на гр. Брегово, Видинско)” (*Проф. д-р Върбан Въртов. 70 години. Юбилеен сборник*. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2011, 91-99); „Думите сигнализатори при превключването на кода в устната реч на билингвите” (*Проблеми на устната комуникация*, кн. IX, т. I, 2013, 199-207) и редица други. Освен това голяма част от библиографските източници, посочени в края на дисертационния труд, не са цитирани в текста.

Авторефератът вярно отразява основните моменти от дисертацията и дава представа за същността на изследването и неговите приноси. Забелязват се някои пропуски – изпуснат е разделът за билингвизма и диглосията у банатските българи (б.1.).

В заключение искам да кажа, че въпреки пропуските изтъкнатите дотук достойнства на представеното изследване са доказателство за способността на докторантката да работи успешно на терен и да организира значителен по своя обем материал, за умението ѝ научно да го интерпретира и да обобщава резултатите от анализа на данните. Изследването изисква голямо усърдие, старание и прецизност, която на места липсва. Правят неприятно впечатление допуснатите правописни и пунктуационни грешки (употреба на пълен вместо кратък член и обратно, разделно писане на сложни наречия, пропуски при отделянето на вметнати думи и изрази и на подчинени изречения в рамките на сложното, писане на точка след заглавията на разделите), срещат се и технически грешки и пропуски. Стилът на изложението е академичен, но ясен и четивен, на отделни места обаче обременен от повторение на думи и синтактични конструкции (с. 107-108, 148-149-150).

Достойнствата и приносните моменти на представения дисертационен труд ми дават основание да смятам, че той заслужава да получи положителна оценка, а на неговата авторка Илияна Стоева Гегова да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор”.

4.04.2019 г.

Рецензент: проф. д.ф.н. Елена Николова